

[Time: 3 Hours]

[Marks:100]

Please check whether you have got the right question paper.

- N.B:** 1. All questions are compulsory.
2. Figures to the right indicate full marks.

Q.1 A) Choose the correct answer and rewrite the statement (Any Ten) **(10)**

- i) The objective of social Security is to protect the _____.
a) Poor   b) Vulnerable   c) 'a' and 'b'   d) None of the above.
- ii) Social Security is a _____ Fund.
a) Bi-partite   b) Tripartite   c) Multi-partite   d) None of the above.
- iii) Maternity benefit Act was passed in _____.
a) 1961   b) 1957   c) 1948   d) None of the above.
- iv) The family pension scheme was introduced in _____.
a) 1961   b) 1971   c) 1981   d) 1998
- v) Trade Unions are placed in to three categories the are craft Unions, Industrial Unions and _____.
a) Fedral Unions   b) Bank Unions   c) State Unions   d) None of the above.
- vi) Labour Market is mostly _____ in nature.
a) International   b) Local   c) National   d) None of the above.
- vii) In _____ the industrial Disputes Act was passed.
a) 1951   b) 1947   c) 1991   d) None of the above.
- viii) _____ are the difficulties in Mobility of Labour.
a) Social Restrictions   b) Lack of information   c) Natural Discrimination
d) All of the above.
- ix) Which of the following factors determine the productivity of labour.
a) Moral-ethical quality   b) Training   c) 'a' and 'b'   d) None of the above.
- x) _____ is important to Human Resource Development.
a) Education   b) Health   c) Training   d) All of the above.
- xi) _____ are features of Worker's participation in management.
a) Management partnership   b) Industrial Democracy   c) 'a' and 'b'   d) None of the above.
- xii) Globalisation has led to _____ of Indian labour markets.
a) Expansion   b) Contraction   c) Concontractualisation   d) Liberalisation

B) State whether following statements are True or False (Any Ten) **(10)**

- i) Social Insurance is not compulsory in India.
- ii) All India trade union was established in 1920.
- iii) Transportation facilities encourages labour mobility.

- iv) Indian trade Unions participates in welfare promotion of workers.
- v) Labour market is a complex market.
- vi) The Indian constitution provides for protection of child labour.
- vii) Human resource development is essential for the growth and development of labour force.
- viii) In 1987 the Government of India formulated National Policy for child labour.
- ix) Attitude of labour force is positive.
- x) ILO was established in 1980.
- xi) The labour market of India is extended after Globalisation.
- xii) Labour market shows absence of mobility.

Q.2 Answer **Any Two** of the following: **(15)**

- a) Define the concept of Social Security. Explain the Social Security Provisions made in India.
- b) Explain the objectives of Social Security.
- c) Explain the role and functions of Trade Union in India.

Q.3 Answer **Any Two** of the following: **(15)**

- a) Explain the factors determining demand for labour.
- b) Explain the kinds of mobility of labour.
- c) Explain the causes of child labour.

Q.4 Answer **Any Two** of the following: **(15)**

- a) Explain the factors determining labour force in India.
- b) Explain the advantages of Worker's participation in management.
- c) Explain the causes of industrial Disputes.

Q.5 Answer **Any Two** of the following: **(15)**

- a) Explain the effect of Globalization on Labour market.
- b) Explain the causes of labour Migration.
- c) Explain the role of International labour Organization in promoting labour welfare.

Q.6 Write short notes on Any Four of the following: **(20)**

- i) Employees provident fund Act.
- ii) Types of Trade Unions.
- iii) Problems of Agricultural Labour
- iv) Human Development in India.
- v) Problems of female labour.
- vi) Impact of Labour Migration.

*****

[वेळ: ३ तास]

[गुण: १००]

- सूचना: १. सर्व प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहे.
२. उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

- प्र.१ अ) योग्य उत्तराची निवड करा आणि विधाने पुन्हा लिहा. (कोणतेही दहा) (१०)
- i) _____ चे संरक्षण करणे हे सामाजिक सुरक्षिततेचे उद्दिष्टे आहे.
अ) गरीब ब) असुरक्षित क) 'अ' आणि 'ब' ड) वरीलपैकी नाही.
- ii) सामाजिक सुरक्षितता हा _____ निधी आहे.
अ) दोन भागात विभागलेला ब) तीन भागात विभागलेला क) बहु भागात विभागलेला
ड) यापैकी नाही.
- iii) मातृत्व कायदा _____ मध्ये संमत झाला.
अ) १९६१ ब) १९५७ क) १९४८ ड) यापैकी नाही.
- iv) कुटुंब निवृत्ती योजना _____ मध्ये सुरु करण्यात आली.
अ) १९६१ ब) १९७१ क) १९८१ ड) १९९८
- v) कामगार संघटनांचे तीन प्रकारात वर्गीकरण केले जाते त्यामध्ये कारागीर संघटना, औद्योगिक संघटना आणि _____.
अ) सांख्यिक संघटना ब) बँक संघटना क) राज्य संघटना ड) यापैकी नाही.
- vi) श्रमबाजार हा मुख्यतः _____ स्वरूपाचा असतो.
अ) आंतरराष्ट्रीय ब) स्थानिक क) राष्ट्रीय ड) यापैकी नाही.
- vii) _____ साली औद्योगिक विवाद कायदा संमत झाला.
अ) १९५१ ब) १९४७ क) १९९१ ड) यापैकी नाही.
- viii) _____ श्रमाच्या गतिशीलतेमधील अडचण आहे.
अ) सामाजिक बंधन ब) माहितीचा अभाव क) नैसर्गिक गुणभिन्नता ड) वरीलपैकी सर्व.
- ix) खालीलपैकी कोणता घटक श्रमाची उत्पादकता निर्धारित करतो.
अ) नैतिक गुण ब) प्रशिक्षण क) 'अ' आणि 'ब' ड) यापैकी नाही.
- x) _____ मानव संसाधन विकासासाठी महत्वाचे आहे.
अ) शिक्षण ब) आरोग्य क) प्रशिक्षण ड) वरील सर्व.

xi) _____ हे वैशिष्ट्ये कामगारांचा व्यवस्थापनातील सहभाग याचे आहे.
अ) व्यवस्थापनात भागीदारी ब) औद्योगिक लोकशाही क) 'अ' आणि 'ब' ड) यापैकी नाही.

xii) जागतिकीकरणामुळे भारतीय श्रम बाजाराचा _____ घडून आला.
अ) विस्तार ब) संकोच क) कंत्राटीकरण ड) उदारीकरण

- ब) खालील विधाने चूक की बरोबर ते सांगून पुन्हा लिहा. (१०)
- भारतामध्ये सामाजिक विमा अनियार्य नाही.
  - अखिल भारतीय श्रमिक संघाची स्थापना सन १९२० मध्ये झाली.
  - वाहतूक सुविधा श्रमिकांना गतिशीलतेला प्रोत्साहन देतात.
  - कामगार कल्याणात प्रोत्साहन देण्यामध्ये भारतीय कामगार संघटनांचा सहभाग आहे.
  - श्रमबाजार हा बाजार समन्वित आहे.
  - मानवी संसाधनाचा विकास श्रमशक्तीचा विकास वृद्धीसाठी आवश्यक आहे.
  - बालकामगारांचे राष्ट्रीय धोरण भारत सरकारांना १९८७ मध्ये तयार केले.
  - श्रम शक्तीचा दृष्टीकोन सकारात्मक असतो.
  - १९८० मध्ये आंतरराष्ट्रीय श्रम संस्थेची स्थापना करण्यात आली.
  - जागतिकीकरणानंतर भारतातील श्रम बाजाराचा विस्तार झाला आहे.
  - श्रम बाजारात मुख्यतः गतिशीलतेचा अभाव असतो.

प्र.२ खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (१५)

- सामाजिक सुरक्षितेची व्याख्या द्या. भारतातील सामाजिक सुरक्षितेच्या तरतुदी स्पष्ट करा.
- सामाजिक सुरक्षितेची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.
- भारतातील कामगार सुरक्षितेची भूमिका आणि कार्य स्पष्ट करा.

प्र.३ खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (१५)

- श्रमाची मागणी निर्धारण करणारे घटक स्पष्ट करा.
- श्रमाच्या गतिशीलतेचे प्रकार स्पष्ट करा.
- बाल मजुराची कारणे स्पष्ट करा.

प्र.४ खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (१५)

- भारतातील श्रमशक्ती निश्चित करणारे घटक स्पष्ट करा.
- कामगारांचे व्यवस्थापनातील सहभागाचे फायदे (महत्व) स्पष्ट करा.
- औद्योगिक संघर्षाची कारणे स्पष्ट करा.

- प्र.५ खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्नांची उत्तरे लिहा. (१५)
- जागतिकीकरणाचे श्रमबाजारावरील परिणाम स्पष्ट करा.
  - श्रमिकांच्या स्थलांतराची कारणे स्पष्ट करा.
  - श्रमकल्याण प्रोत्साहनामधील आंतरराष्ट्रीय श्रमसंघटनेची भूमिका स्पष्ट करा.

- प्र.६ खालीलपैकी कोणत्याही चारवर टिपा लिहा. (२०)
- कर्मचारी भविष्यनिर्वाह कायदा
  - कामगार संघटनेचे प्रकार
  - शेतमजुरांच्या समस्या
  - भारतातील मानव संसाधन विकास
  - स्त्री कामगारांच्या समस्या
  - श्रमिकांच्या स्थलांतराचे परिणाम

*****